

**EKSTREMIZM W MEDIACH – PROGRAM BADAWCZY
MONITORINGU PRASY W KSIĘSTWIE LIECHTENSTEINU
(2010–2016)**

Sławomir Gawroński

 orcid.org/0000-0003-4393-7592

Wydział Administracji i Nauk Społecznych

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

ABSTRACT

**Extremism in the Media: Print Media Monitoring in the Principality of Liechtenstein
(2010 –2016) Research Project**

This article presents the wide spectrum of possibilities offered by media monitoring for political science and the practice of social research of the determinants of political extremism. The author describes the theoretical framework of the relations between the mass media and the phenomenon of political extremism. The author also presents a case study – a research project being performed in the Principality of Liechtenstein (monitoring political extremism in social life). Liechtenstein is not a country particularly threatened by extremism, mainly due to its size (the state belongs to a group of European microstates), as well as close relations with a stable state in the field of extremism – the Swiss Confederation. Nevertheless, the research project has been implemented and developed for several years and its formula can also be applied to other countries. The applied research methods are limited to an analysis of the literature in reference to political extremism, the methods of media research, as well as *desk research* – presenting a case study.

Keywords: media monitoring, political extremism, Principality of Liechtenstein, mass media, print media

Wstęp

Przedstawiony artykuł ukazuje specyfikę badania obecności ekstremizmu politycznego w mediach masowych, które na zlecenie rządu Księstwa Liechtensteinu realizowano w latach 2010–2016. Wyniki badań stanowią w tym przypadku kwestię wtórną, bowiem Liechtenstein z racji wielkości i wielu specyficznych cech (należy do nielicznej grupy europejskich państw „karłowatych”; z uwagi na zaszczoły historyczne i przez swoje bliskie związki z Konfederacją Szwajcarską traktowany bywa jako specyficzny obszar kantonalny tego państwa) nie jest krajem szczególnie narażonym na zjawisko ekstremizacji życia publicznego. Znacznie ciekawsza zdaje się sama koncepcja badania, przyjęte rozstrzygnięcia metodologiczne i wykorzystanie możliwości, jakie daje monitoring mediów w sferze badania różnych obszarów życia społecznego. Zasadniczym założeniem przyświecającym prezentowanym rozważaniom jest fakt, iż monitorowanie mediów masowych stanowi nie tylko narzędzie wykorzystywane w naukach o mediach (w zakresie badań prasoznawczych czy szerzej – medioznawczych, jak również w obrębie komunikowania marketingowego – reklamy czy public relations), ale może także służyć realizacji projektów badawczych w innych dyscyplinach nauk społecznych, w tym w naukach politycznych. Inspiracją dla niniejszego opracowania była weryfikacja projektu badawczego, realizowanego od 2010 r. w Księstwie Liechtensteinu przez tamtejszą jednostkę naukową. Projekt ten, doskonalony przez minione lata, stanowi interesujące studium przypadku działań wykorzystujących badania medioznawcze na potrzeby badań politologicznych. W tym przypadku odnosi się do badań ukierunkowanych na analizę zachowań związanych z ekstremizmem politycznym. Projekt ma również charakter użyteczny, bowiem jego rezultaty cechuje empiryczny i praktyczny wymiar, zorientowany na realne działania, podejmowane przez instytucje rządowe i współpracujące z nimi organizacje trzeciego sektora. Przedstawienie swojego *case study* badań związanych z monitorowaniem ekstremizmu w Księstwie Liechtensteinu uzupełnione zostało teoretycznym przeglądem definicji ekstremizmu oraz teoretyczną próbą uchwycenia związków pomiędzy przekazami medialnymi i funkcjonowaniem mediów masowych a ideologiami i zachowaniami o charakterze ekstremistycznym. W sferze metodologicznej przyjęto metodę analizy piśmiennictwa w odniesieniu do literatury odnoszącej się do ekstremizmu politycznego oraz metod badań medioznawczych. Wykorzystano również metodę *desk research* w celu prezentacji studium przypadku wybranego projektu badawczego.

Liechtenstein – specyfika kraju i systemu medialnego

Współcześnie Księstwo Liechtensteinu zajmuje obszar 160 km² o szerokości 12,3 km i długości 24,5 km. Graniczy ze Szwajcarią (41,1 km linii granicznej) i z Austrią (34,9 km linii granicznej). Państwo zamieszkiwane jest przez około 36 tys. osób, z czego dwie trzecie stanowią obywatele Liechtensteinu, zaś pozostałą część (niemal 12 tys. osób) – obcokrajowcy. Od 1924 r. oficjalną walutą Liechtensteinu

jest frank szwajcarski, choć stosowne porozumienie walutowe ze Szwajcarią zostało podpisane dopiero w 1981 r. Językiem urzędowym jest niemiecki, chociaż mieszkańcy posługują się specyficznymi dialektami, osobnymi dla regionów Unterland, Oberland i Triesenberg. Dialekty te stanowią jeden z elementów tożsamości narodowej obywateli księstwa. Zgodnie z konstytucją z 1921 r., zmienioną w 2003 r., Liechtenstein jest demokratyczną, parlamentarną, dziedziczną monarchią konstytucyjną, w której suwerenem jest zarówno monarcha, jak i naród. Sprawujący władzę książę jest głową państwa, a jego władza dziedziczna jest wyłącznie w linii męskiej.

Historia prasy w Liechtensteinie jest relatywnie krótka i rozpoczyna się w drugiej połowie XIX wieku. Pierwszy tytuł prasowy – *Liechtensteinische Landeszeitung* – ukazywał się jako dwutygodnik od 1863 r., by po pięciu latach zniknąć z rynku. Najważniejszą datą z punktu widzenia historii prasy w Księstwie Liechtensteinu był 1878 r., kiedy to po raz pierwszy ukazał się wydawany do dziś *Liechtensteiner Volksblatt*. Drugim dziennikiem ukazującym się na terenie księstwa jest *Liechtensteiner Vaterland*, wydawany pod tym tytułem od 1936 r., powstały po przekształceniu tygodnika *Oberrheinische Nachrichten*, ukazującego się od 1914 r. Charakterystyczną cechą prasy w Liechtensteinie jest jej wyraźne upartyjnienie, przejawiające się nie tylko w wyrażeniu zdefiniowanej linii programowej redakcji, ale i w strukturze własnościowej mediów. *Liechtensteiner Vaterland* wydawany jest przez spółkę akcyjną Vaduzer Medienhaus, której rada nadzorcza i zarząd zdominowane są przez polityków Unii Ojczyźnianej. Wydawcą dziennika *Liechtensteiner Volksblatt* jest natomiast stowarzyszenie związane z Postępową Partią Obywatelską. Konkurencja na rynku prasowym Księstwa Liechtensteinu, ograniczona do rywalizacji tylko dwóch tytułów, powoduje, że wydawcy obu z nich starają się wdrażać nowe inicjatywy, dające możliwość większego wpływu na odbiorców. W portfolio Vaduzer Medienhaus oprócz *Liechtensteiner Vaterland* znajdują się jeszcze: ukazująca się w niedzielę darmowa gazeta *Liewo Sonntagszeitung*, tygodnik gospodarczy *Wirtschaft Regional*, miesięcznik *Kul* o tematyce kulturalnej oraz dodatek *Vaterlandmagazin*. Wydawca *Liechtensteiner Volksblatt* wzbogacił swoją ofertę licznymi dodatkami tematycznymi (m.in. *Rheinmagazin*, *Liechtensteinmagazin*) oraz tygodnikiem regionalnym *Rheinzeitung*. Wszystkie te tytuły z oczywistych powodów uwzględnione są w badaniu monitoringu prasy, którego dotyczy niniejszy artykuł. Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców Księstwa Liechtensteinu, wynoszącą w granicach 36 tys. osób, zaskakująco brzmi informacja, iż średnia dzienna sprzedaż dwóch podstawowych tytułów prasowych oscyluje wokół 15 tys. egzemplarzy.

Radiofonia w Księstwie Liechtensteinu ogranicza się do jednego nadawcy o charakterze publicznym. Jest nim Radio Liechtenstein, które utworzono na podstawie ustawy radiowej, przygotowanej w celu umożliwienia państwowego przejęcia prywatnego nadawcy. Księstwo Liechtensteinu nie posiada telewizji naziemnej, niemniej jednak pojawiają się coraz to nowe próby wypełniania tej niszy na rynku krajowych mediów przy użyciu sieci kablowych. W latach 1998–2003 funkcjonowała prywatna telewizja XML, która jednak dość szybko upadła, głównie z przyczyn ekonomicznych. Od stycznia 2009 r. swój program (ograniczony głównie do audycji informacyjnych) nadaje kolejny prywatny nadawca – IFL TV. Oferta tej telewizji

dostępna jest za pośrednictwem sieci kablowych, jak również przez transmisję *live stream* (Gawroński 2011).

Monitoring mediów w diagnozowaniu ekstremizmu politycznego – studium przypadku Księstwa Liechtensteinu

Monitoring mediów wykorzystywany jest współcześnie w coraz bardziej zróżnicowanych celach, odnoszących się zarówno do oddziaływań ukierunkowanych na komunikowanie marketingowe, jak i w obrębie badań społecznych, realizowanych na użytek weryfikacji hipotez o charakterze socjologicznym czy politologicznym. Monitoring mediów generuje dane ilościowe i jakościowe ukazujące bądź aktywność medialną określonych podmiotów, bądź też zainteresowanie społeczne określonymi podmiotami lub wydarzeniami, przejawiające się w zainteresowaniu mediów masowych. Wykorzystuje się w tym zakresie między innymi wiedzę z zakresu medioznawstwa dotyczącą badań czytelnictwa, słuchalności, oglądalności, zasięgów internetowych, lecz również danych sprzedażowych, badań demograficznej struktury odbiorców przekazów medialnych, a także analizy dyskursu medialnego i analizy zawartości przekazów medialnych. Programy monitorowania mediów masowych stanowią element monitorowania środowiska społecznego i służą obserwacji tendencji opinii publicznej w kwestii oceny wydarzeń, które mogą mieć znaczący wpływ na określoną instytucję, społeczność czy organizację państwa (Wimmer, Dominick 2008, s. 562).

Podstawową techniką wykorzystywaną w obrębie monitoringu mediów jest analiza zawartości, mająca w znacznej mierze charakter ilościowy, bowiem, jak pisze M. Lisowska-Magdziarz: „analiza zawartości polega na liczeniu określonych elementów i/lub pomiarze nasilenia określonych cech w badanych tekstach, a także porównywaniu grup tekstów co do zawartości określonych elementów i natężenia wybranych cech bądź porównywaniu badanej grupy tekstów z określonym wzorem” (Lisowska-Magdziarz 2004, s. 14). Niekiedy jednak metody ilościowe nie są wystarczające do uchwycenia pełni badanego zjawiska, co przesuwa monitoring mediów w stronę analiz jakościowych.

Z punktu widzenia możliwości wykorzystywania monitoringu mediów na użytek diagnozowania skali i dynamiki rozwoju zjawisk o charakterze ekstremistycznym w życiu politycznym wartościowe są zarówno dane ilościowe, jak i jakościowe. Jak słusznie zauważa R. Szwed, w medioznawstwie funkcjonują obok siebie dwa główne nurty badawcze odnoszące się do badania dyskursu medialnego, które nie zawsze są łatwe do pogodzenia z uwagi na odmienne paradygmaty. Z jednej strony charakterystyczna jest perspektywa ilościowa – pozytywistyczna, z drugiej zaś – interpretacyjna – konstrukcjonistyczna (Szwed 2011, s. 15). Analiza dyskursu medialnego, traktowana jako odrębny paradygmat badawczy, stanowi zespół technik i procedur badawczych, pozwalających na poznawanie i opisywanie poszczególnych fragmentów rzeczywistości, dzięki czemu tak rozumiana analiza dyskursu medialnego stanowi ważne narzędzie badawcze również w obszarze socjologii i politologii (Lisowska-Magdziarz 2006, s. 21).

Niniejszy artykuł odnosi się do interesującego studium przypadku wykorzystania monitoringu mediów masowych w zakresie badania ekstremizmu politycznego, wdrożonego i od kilku lat realizowanego w Księstwie Liechtensteinu. Prezentacja relatywnie egzotycznego z polskiego punktu widzenia przykładu, jakim jest projekt realizowany od 2011 r. w Liechtensteinie, ma kilka przyczyn. Po pierwsze kilkuletnia perspektywa badawcza i cykliczny pomiar, dający możliwość porównywania wyników i generowania wniosków określających tendencję wobec zachowań ekstremistycznych, stanowią niewątpliwy walor opisywanego projektu badawczego. Po drugie wielkość Liechtensteinu wpisująca ten kraj w katalog małych państw europejskich w połączeniu ze specyfiką rynku medialnego, a zwłaszcza prasowego (Gawroński 2012), daje na tyle wąski materiał analityczny, by móc traktować realizowane tam badania jako swoisty modelowy przykład, nadający się do implementacji w warunkach państw znacznie większych. Kolejnym argumentem jest fakt, iż w toku realizacji projektu badawczego ulegał on stopniowej modernizacji, ewoluował i generował rezultaty w postaci działań podejmowanych przez administrację rządową.

Program monitorowania ekstremizmu zlecony został w 2010 r. zespołowi Instytutu Liechtenstein w Bendern – jednostki naukowo-badawczej, specjalizującej się w analizach społecznych. Zleceniodawcą projektu, który w pierwotnym zespłanowano w perspektywie pięcioletniej, była Komisja Ochrony przed Przemocą Rządu Księstwa Liechtensteinu (Gewaltenschutzkommission Fürstentum Liechtenstein, www.gewaltenschutz.li). Jest to jednostka powołana do życia w 2003 r. i podlegająca Ministerstwu Spraw Wewnętrznych Liechtensteinu, mająca za zadanie wypracowanie spójnego stanowiska państwa wobec szerokiego zakresu problemu przemocy. W tym kontekście inicjuje ona i koordynuje działania właściwych organów i instytucji o charakterze prewencyjnym i doraźnym. Komisja zajmuje się przede wszystkim przemocą pojawiającą się w przestrzeni publicznej i zagrażającą fundamentalnym wartościom społeczeństwa Liechtensteinu. Do zadań Komisji należy między innymi doradzanie rządowi w kwestiach przemocy, aktywne informowanie o bieżących wydarzeniach związanych z przemocą, jak również proponowanie metod zapobiegania i zwalczania zjawisk związanych z przemocą, w tym działań radykalnych i ekstremistycznych. Ponadto ciało to uczestniczy w organizacji wydarzeń i kampanii informacyjno-prewencyjnych, inicjuje opracowywanie strategii interwencyjnych i włącza się w działania o charakterze edukacyjnym.

Program monitorowania ekstremizmu realizowany jest nieprzerwanie od 2010 r., zaś jego wymiernymi rezultatami są rokrocznie przygotowywane raporty, obejmujące dokumentację przypadków działań ekstremistycznych w Księstwie Liechtensteinu. W latach 2010–2015 monitoring zorientowany był na polityczny ekstremizm prawicowy, a jego celem była identyfikacja zagrożeń związanych z nacjonalizmem i faszyzmem oraz określenie skali występowania problemu w państwie. Od 2016 r. raport uwzględnia również zagrożenia związane z dyskryminacją rasową oraz obserwację wszelkich (nie tylko prawicowych) form ekstremizmu politycznego. Metodologia badania obejmuje zarówno dokumentowanie przypadków przekroczenia prawa oraz norm społecznych w sferze ekstremizmu zgłaszanych przez jednostki administracji

Księstwa odpowiedzialne za bezpieczeństwo wewnętrzne, przez jednostki oświatowe i samorząd terytorialny, jak i monitorowanie przekazów medialnych odnoszących się do zdefiniowanych zjawisk. W tym zakresie wykorzystywana jest ilościowa analiza zawartości, wskazująca na dynamikę liczby przypadków zachowań i wydarzeń ekstremistycznych, opisywanych przez media, oraz analiza językowa, odnosząca się do sposobu, w jaki te zdarzenia są opisywane. Słowa kluczowe wykorzystywane w monitoringu przekazów medialnych zmieniają się, jednakże od początku prowadzenia projektu dotyczą problemów nacjonalizmu, faszyzmu, ekstremizmu prawicowego oraz dyskryminacji rasowej. Dokumentowanie wydarzeń oraz analiza poświęconych im przekazów medialnych stanowią w konsekwencji materiał porównawczy, dający nie tylko obraz skali wydarzeń wpisujących się w zjawisko ekstremizmu politycznego, ale także aktywności mediów i siły ich społecznego oddziaływania w tym zakresie. Zestawianie danych ilościowych i jakościowych daje bowiem możliwość empirycznej weryfikacji roli mediów jako *gatekeeperów*, koncepcji *agenda setting* czy też *mainstreamingu* przekazów medialnych.

Raporty stanowiące rezultat monitoringu¹ składają się z prezentacji wydarzeń mających znamiona ekstremizmu, opisu aktów przemocy, przedstawienia akcji i działań o charakterze politycznym. W tym zakresie raporty opierają się na danych statystycznych policji i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Dane zawarte w raportach odnoszą się również do prezentacji środków zaradczych, podejmowanych przez instytucje rządowe i organizacje pozarządowe w celu przeciwdziałania ekstremizmowi i przemocy. Rolą raportu jest opisanie organizowanych w związku z tym zagadnieniem kampanii, prezentacja podejmowanych działań i osiągniętych wyników. Finalną i najobszerniejszą częścią generowanych raportów jest zestawienie doniesień medialnych odnoszących się do zagadnienia ekstremizmu, generowanych przez monitoring mediów – tytułów prasowych i Internetu. Badania ilościowe opierają się na wyszukiwaniu próby badawczej, którą stanowią przekazy medialne wybierane na podstawie zawartości słów kluczowych. Ich aktualny zestaw składa się z 16 słów występujących w połączeniu lub w kontekście z Liechtensteinem (dżihad, swastyka, ekstremizm, państwo islamskie, islam/islamizm, narodowy socjalizm, nazistowski, neo-nazi, radykalizm, rasizm, prawa strona, prawicowy ekstremizm, prawicowy radykalizm, salafizm, skinhead, terroryzm). Tak zebrane dane dają kompletny materiał służący dalszej analizie, mogącej mieć wymiar zarówno ilościowy, jak i jakościowy.

¹ Raporty za lata 2011–2016 dostępne są na stronie internetowej Komisji Przeciw Przemocy [<https://www.gewaltschutz.li/downloads/extremistische-gewalt> (dostęp: 10.08.2018)] oraz na stronie Liechtenstein Institut: liechtenstein-institut.li; 10.08.2018].

Ekstremizm (polityczny) – istota i cechy zjawiska

Słownikowe ujęcie terminu ‘ekstremizm’ nie tłumaczy w pełni jego odniesienia do uwarunkowań politycznych, pod pojęciem tym rozumie się bowiem albo „krajcowe stanowisko w jakiejś sprawie, doktrynie” albo „stosowanie ostatecznych środków dla osiągnięcia jakiegoś celu” (Słownik języka polskiego 2002, s. 183). Jednocześnie słowniki jako synonim ‘ekstremizmu’ wskazują ‘radykalizm’ (Słownik wyrazów bliskoznacznych 2008, s. 110), który ma konotacje polityczne znacznie bardziej czytelne, gdyż traktowany jest jako „kierunek w polityce zmierzający do zasadniczego przekształcenia istniejących stosunków społecznych, politycznych i gospodarczych”, choć jest to też „skrajność poglądów i bezkompromisowość postępowania” (Słownik języka polskiego 2002, s. 823). Jakkolwiek oba pojęcia są sobie bliskie, to jednak nie pokrywają się znaczeniowo w sposób całkowity. Z jednej strony można wskazywać na swoistą „skalowalność” obu zjawisk i terminów, co podkreśla przy okazji przeglądu definicyjnego pojęcia ekstremizmu między innymi P. Kołodziejczyk (Kołodziejczyk 2012, s. 52). Na ową niejednoznaczność terminów ekstremizm i radykalizm wskazuje także R. Tokarczyk, który zauważa, iż „w odróżnieniu od ekstremizmu radykalizm jest bardziej teoretycznie uzasadniony i odnosi się głównie do środków działania – gdy radykałowie, albo radykaliści, są raczej teoretykami, a mniej praktykami, ekstremiści przywiązują mniejsze znaczenie do teoretycznej refleksji” (Tokarczyk 2003/2004, s. 257). A. Hołub wskazuje, że tym, co odróżnia radykalizm od ekstremizmu, jest fakt, iż radykalizm nie wyłącza swoich zwolenników z przestrzeni legalizmu, a zatem „można głosić radykalne hasła zmiany rzeczywistości i jednocześnie uznawać powszechnie przyjęte w danym systemie reguły i mechanizmy działania” (Hołub 2016, s. 24), gdy tymczasem „ugrupowania ekstremistyczne występują przeciwko aktualnemu systemowi politycznemu, a ich apel polityczny cechuje bezkompromisowość, niekonwencjonalność i radykalizm rozwiązań” (Antoszewski 2008, s. 213). Takie definiowanie różnic ma wymiar bardziej publicystyczny niż naukowy, jednak w pewnej mierze oddaje istotę rozróżnienia.

Ponieważ zarówno termin ekstremizm, jak i radykalizm mogą i powinny być traktowane jako pojęcia interdyscyplinarne, na potrzeby niniejszych rozważań przyjęta zostanie perspektywa nauk społecznych, zaś zjawisko ekstremizmu zawężone zostanie do ekstremizmu politycznego oraz socjologicznej kategorii zachowań ekstremistycznych. Ekstremizm polityczny rozumiany może być jako kompleks poglądów, idei i postulatów o różnym poziomie spójności wewnętrznej oraz związanych z nimi zachowań, charakteryzujących się skrajnością wobec istniejącego układu sił politycznych i dominujących ideologii (Leksykon politologii 2003, s. 86–87). Tak rozumiane zjawisko może być charakterystyczne zarówno dla prawej, jak i lewej strony sceny politycznej; może odnosić się do myśli politycznej, ale też do religii czy kwestii światopoglądowych. Ekstremizm jest bowiem swoistym „zbiorem różnych form, myśli, środków i celów działania, ocenianych wspólnie jako skrajne, krajcowe, marginalne i peryferyjne” (Tokarczyk 2004, s. 17).

Na gruncie nauk społecznych czytelną klasyfikację definicji przedstawiła U. Jakubowska, wyróżniając w odniesieniu do definiowania ekstremizmu nurt

relatywizujący i obiektywizujący. Ten pierwszy, opierający się na kontekstowej teorii ekstremizmu, zakłada, że w ramach systemu politycznego istnieje dynamiczne centrum dysponujące największym społecznym poparciem i stanowiące swoisty mainstream, kształtujący ideę prosystemową oraz będący istotą owego systemu. Obok tak zdefiniowanego centrum występują ruchy rewolucyjne i reformistyczne, znajdujące się w zróżnicowanym dystansie do ideologii dominującej i charakteryzujące się różną siłą i natężeniem wysiłków i praktycznych starań, ukierunkowanych na zmianę obowiązującego systemowego *status quo*. Owe peryferyjne ruchy łączy niechęć do wybranych elementów ideowego centrum, a niekiedy wręcz negocjowanie go w całości i to one tworzą ekstremistyczne pole w ramach systemu politycznego, choć ów ekstremizm może podlegać skalowaniu. Nurt obiektywizujący opiera się zaś na uznaniu, że niektóre ideologie z definicji powinny być uznawane za ekstremistyczne, niezależnie od tła historycznego oraz społeczno-politycznych uwarunkowań (Jakubowska 2005, s. 12–14).

Odnosząc się do wybranych definicji i punktów widzenia, pojęcie ekstremizmu należałoby traktować jako relatywne, mające podłoże ideowe i odnoszące się do poszukiwań wartości i idei leżących na peryferiach systemu politycznego. Współcześnie jednak sposób widzenia ekstremizmu zakłada *a priori* pejoratywny wydźwięk zjawiska i negatywne konsekwencje tak prezentowanej postawy ideologiczno-społecznej. Ekstremizm może, rzecz jasna, prowadzić do negatywnych konsekwencji, przejawiających się w łamaniu uznanych zasad prawnych oraz reguł funkcjonowania systemu społecznego. Konsekwencje takie nie muszą być jednakże naturalnym i oczywistym skutkiem przyjęcia poglądów oddalonych od ideowego mainstreamu.

Wpływ mediów na ekstremizm w zachowaniach społecznych

Ekstremizm obecny w sferze ideologicznej, mający związek ze swoistą bierną postawą wobec dynamiki zjawisk w obrębie systemu politycznego, stanowi inspirujące pole do rozważań teoretycznych, jednak ma ograniczone przełożenie na działania społeczne i aktywność ekstremistów. Nie stanowi on bezpośredniego zagrożenia dla funkcjonowania państwa, nie wpływa negatywnie na ład i porządek publiczny. Zjawiska związane z radykalnymi zachowaniami, włącznie z aktywnością terrorystyczną, stanowią składowe ekstremizmu czynnego. Może on funkcjonować w przestrzeni społecznej niezależnie od ekstremizmu biernego, może też być jego swoistą konsekwencją. Czynniki ekstremizmu nie musi generować negatywnych i wrogich społecznie skutków, może się bowiem ograniczać do działań zgodnych z regułami prawa i normami społecznymi, takich jak manifestacje, pikety czy demonstracje. Może też oznaczać działania nielegalne, a niekiedy nawet przestępcze, do których P. Tomaszewski zalicza między innymi: zastraszanie przeciwników politycznych, niszczenie symboli uznawanych za wrogie, nawoływanie do przemocy i używanie jej w celach politycznych (Tomaszewski 2012, s. 49).

Przyczyny ekstremizmu w zachowaniach społecznych mogą mieć rozmaite podłoże i trudno stworzyć ujednoczoną typologię przesłanek sprzyjających radykalizacji działań. W odniesieniu do ekstremistów politycznych U. Jakubowska definiuje cztery zasadnicze kategorie predyspozycji w tym zakresie. Należą do nich (Jakubowska 2002, s 189):

- właściwości osobowościowe i warunki, w jakich się kształtują;
- cechy intelektualne oraz rozwój moralny;
- rysy patologiczne;
- warunki społeczne, które skłaniają człowieka do przyjmowania poglądów lub podejmowania działań ekstremistycznych.

Zwłaszcza ta ostatnia kategoria czynników kształtujących postawy i zachowania ekstremistyczne jest interesująca z punktu widzenia uwarunkowań społecznych, bowiem wpisują się w nią bodźce i okoliczności, na których kształtowanie się zarówno jednostka, grupa, społeczeństwo, jak i aparat państwowy mogą mieć wpływ i mogą je kształtować. Pozostałe kategorie predyspozycji mają wymiar psychologiczny, osobowościowy, przypisane są do cech jednostki i nie podlegają aż tak wyraźnie wpływowi społecznemu.

Wspomniana już U. Jakubowska, dokonując przeglądu badań w zakresie społecznych determinantów kształtowania się postaw i zachowań ekstremistycznych, wskazuje na zróżnicowany wymiar makro- i mikroanaliz w tym zakresie, a także analiz zorientowanych na charakterystykę demograficzną ekstremistów. W obrębie analiz makrospołecznych wskazuje się, że polityka państwa może prowokować przyjmowanie zachowań ekstremistycznych, w tym skrajnych zachowań nacjonalistycznych, a nawet aktywności terrorystycznych.

Dzieje się tak w sytuacji, gdy zaniedbywane są interesy mniejszości narodowych, ograniczane są ich prawa, a ich publicznie prezentowany wizerunek zawiera ujemne cechy. Wówczas rodzi się poczucie krzywdy, bunt oraz nastawienie do spełniania negatywnych oczekiwań społecznych, czyli wejście w rolę złego, gorszego, zdolnego do podejmowania czynów desperackich (Jakubowska 2002, s. 201).

Zarówno zaniedbywanie interesów określonych grup społecznych, jak i ograniczanie ich praw, a przede wszystkim prezentacja negatywnie nacechowanego wizerunku mogą mieć wymiar publiczny przy wykorzystaniu środków masowego komunikowania.

Zdaniem B. Dobek-Ostrowskiej media masowe, jako istotny element systemu komunikowania politycznego, powinny służyć pogłębianiu i poszerzaniu wartości demokratycznych przez przyjęcie na siebie określonych zadań, funkcji oraz standardów. W obrębie funkcji mediów masowych w systemach demokratycznych Autorka wyróżnia (Dobek-Ostrowska 2007, s. 182–184):

- funkcję informacyjną,
- funkcję edukacyjną,
- funkcję debaty publicznej,

- funkcję kontrolną,
- funkcję promocyjną,
- funkcję orędownika/adwokata.

Funkcje te, być może z wyjątkiem funkcji kontrolnej i promocyjnej, mogą służyć prezentowaniu ideologii i zachowań ekstremistycznych, stanowiąc tym samym możliwość zarówno ich wspierania, jak i piętnowania. W zależności od kontekstu i okoliczności prezentowanie wydarzeń związanych z ekstremizmem politycznym dla części odbiorców może stanowić wzór do naśladowania, dla części zaś – potwierdzenie własnego stanowiska i oporu wobec tego rodzaju zachowań. Eliminowanie z dyskursu medialnego wydarzeń inspirowanych i realizowanych przez politycznych ekstremistów nie wydaje się zabiegiem sensownym, ponieważ jego rezultaty mogą być przeciwne do zamierzonych. Prezentacja wydarzeń ekstremistycznych w mediach masowych może stanowić przejaw ich roli socjalizacyjnej, gdyż prezentacja społecznie niepożądanych wydarzeń w negatywnym świetle jest jednym z celów działalności misyjnej środków masowego komunikowania. Prezentacja zachowań wartych naśladowania i piętnowanie działań sprzecznych z interesem społecznym wpisuje się w teorię modelowania – pod warunkiem właściwej i skutecznej identyfikacji odbiorcy z przedstawianymi zachowaniami modelowymi (Goban-Klas 1999, s. 260).

Niezależnie jednak od prób właściwej realizacji funkcji mediów masowych w obrębie komunikowania politycznego, czy może szerzej – społecznego, owa prezentacja informacji odnoszących się do wydarzeń o wydźwięku ekstremistycznym może być traktowana przez odbiorców w sposób odwrotny od zamierzonego. Zjawisko to znane jest pod nazwą efektu wrogich mediów, wedle którego media starające się zachować neutralność i obiektywizm oskarżane są mimo tego o stronniczość i tendencyjność. Neutralne i zrównoważone przekazy odbierane są jako wrogie, faworyzujące oponentów, fałszujące rzeczywistość, bowiem pokazują ją w jednostronnym ujęciu, uznawanym przez odbiorców za prawdę (Mrozowski 2001, s. 142).

Unikanie medialnego pokazywania zachowań ekstremistycznym wzmacnia niechęć ekstremistów do politycznego mainstreamu oraz mediów masowych. Daje też pożywkę do budowania teorii spiskowych, dowodzenia służalczości dziennikarzy, ich zaangażowania po którejś ze stron rywalizacji politycznej oraz braku obiektywizmu.

Ekstremiści polityczni w warunkach aktualnych uwarunkowań rządzących rynkiem mediów masowych potrafią sprawnie z nich korzystać, a nawet gdy jest to utrudnione, dysponują rozległymi możliwościami, jakie w zakresie kształtowania opinii publicznej dają media społecznościowe. Ową aktywność grup dysydenckich, mających odwagę i siłę głoszenia alternatywnych poglądów, kształtują tak zwane głośne mniejszości, których istnienie jest, obok „milczących większości”, praktycznym efektem oddziaływania hipotezy spirali milczenia E. Noelle-Neumann. Ekstremiści polityczni potrafiący wykorzystywać media masowe mają dzięki temu możliwość wpływania przez komunikowanie masowe na procesy polityczne i legislacyjne (Goban-Klas 1999, s. 270).

Środki masowego komunikowania stanowią więc współcześnie istotny komponent systemu komunikowania politycznego, niekiedy stymulujący, niekiedy zaś ograniczający rozszerzanie się idei i zachowań o charakterze ekstremistycznym. Obserwacja prezentacji ekstremizmu politycznego w przekazach medialnych oraz ich ilościowa i jakościowa analiza mogą stanowić swoisty probierz skali i dynamiki ekstremizmu występującego w życiu publicznym.

Zakończenie

Wykorzystywanie badań medioznawczych, w tym szerokiego spektrum metod i technik związanych z monitoringiem mediów, służy nie tylko osiągnięciu celów badawczych, istotnych z punktu widzenia nauk o komunikacji społecznej i mediach. Celem niniejszego artykułu była prezentacja użyteczności monitoringu mediów masowych na gruncie nauk o polityce – w obrębie badania ekstremizmu politycznego. Uwzględniając przedstawione możliwości, jakie w tym zakresie dają metody badań medioznawczych, jak również cechy i składowe procesy badawczego opisanego jako swoiste *case study*, wykorzystywanie monitoringu mediów do osiągnięcia praktycznych i użytecznych celów społecznych wydaje się w pełni uzasadnione.

Systematyczna analiza liczby przypadków łamania prawa w wyniku ekstremizmu, stosowania w jego ramach przemocy, jak również opisywanych w mediach zdarzeń, w tym komentarzy, umożliwia śledzenie dynamiki zjawiska, obserwację skuteczności podejmowanych środków prewencyjnych i zaradczych oraz stanowi podłoże do realizacji pogłębionych badań zorientowanych na przyczyny, mechanizmy i skutki oddziaływań ekstremistycznych. Rozwiązanie wypracowane w Liechtensteinie jest możliwe do wykorzystania również w znacznie większych organizmach państwowych. Oczywiście przetransponowanie przyjętej w Liechtensteinie metodologii na grunt polski wymagałoby znacznie większych nakładów sił i środków, w Liechtensteinie raporty opracowywane są bowiem przez dwu- lub trzyosobowe zespoły. Nie wydaje się jednak, by działanie to przerastało możliwości kilkusobowego zespołu badawczego, zwłaszcza mającego do dyspozycji nowoczesne narzędzia monitoringu mediów, oferowane przez co najmniej kilka instytucji badawczych. Działania w tym zakresie powinny być podejmowane zarówno z inicjatywy instytucji publicznych, jak i organizacji pozarządowych zajmujących się problematyką rasizmu, ksenofobii, nietolerancji i przemocy. Działania w tym zakresie nie są przesadnie kosztowne, zaś przykład ich efektywności z punktu widzenia niewielkiego kraju, jakim jest Liechtenstein, wydaje się inspirujący. Zwłaszcza działania ukierunkowane na analizowanie przekazów medialnych, w dobie mediatyzacji niemal wszystkich sfer społecznej aktywności, zdają się szczególnie przydatne i pożądate.

Bibliografia

- Antoszewski A. (2008). Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków. Toruń.
- Dobek-Ostrowska B. (2007). Komunikowanie polityczne i publiczne. Podręcznik akademicki. Warszawa.
- Gawroński S. (2011). Branding narodowy w praktyce. Studium przypadku Księstwa Liechtensteinu. Rzeszów.
- Gawroński S. (2012). Rynek prasowy w Księstwie Liechtensteinu. Historia i terażniejszość. *Zeszyty Prasoznawcze*, nr 1–2, s. 70–76.
- Gawroński S. (2012). System medialny Księstwa Liechtensteinu. W: J.W. Adamowski, A. Jaskiernia (red.). Systemy medialne w XXI wieku. Wspólne czy różne drogi rozwoju? (s. 105–116). Warszawa.
- Gawroński S. (2007). Współpraca z mediami. Teoria a oczekiwania dziennikarzy. W: D. Tworzydło, T. Soliński (red.). Pracownicy i media w procesie komunikacji (s. 29–40). Rzeszów.
- Goban-Klas T. (1999). Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu. Warszawa–Kraków.
- Hołub A. (2016). Ekstremizm i radykalizm jako środowiska rozwoju terroryzmu. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, t. 17, s. 23–40.
- Jakubowska U. (2002). Ekstremizm polityczny. W: K. Skarżyńska (red.). Podstawy psychologii politycznej. Poznań.
- Jakubowska U. (2005). Ekstremizm polityczny. Studium psychologiczne. Gdańsk.
- Kołodziejczyk P. (2012). Metodologiczne problemy badania internetowych witryn ekstremistycznych. *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, t. 8, s. 49–92.
- Leksykon politologii (2003). Antoszewski A., Herbut R. (red.). Wrocław.
- Lisowska-Magdziarz M. (2004). Analiza zawartości mediów. Przewodnik dla studentów. Kraków.
- Lisowska-Magdziarz M. (2006). Analiza tekstu w dyskursie medialnym. Przewodnik dla studentów. Kraków.
- Mrozowski M. (2001). Media masowe. Władza, rozrywka i biznes. Warszawa.
- Słownik języka polskiego (2002). Sobol E. (red.). Warszawa.
- Słownik wyrazów bliskoznacznych (2008). Wiśniakowska L. (red.). Warszawa.
- Szwed R. (2011). Nieswoistość analizy dyskursu w nauce o komunikacji. Dyskurs jako przedmiot i metoda badań. W: T. Gackowski (red.). Zawartość mediów, czyli rozważania nad metodologią badań medioznawczych (s. 13–30). Warszawa.
- Tokarczyk R. (2003/2004). Rozważania nad pojęciem ekstremizmu. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, vol. 50/51, s. 253–280.
- Tokarczyk R. (2004). Teoretyczna a praktyczna istota współczesnego ekstremizmu politycznego. W: E. Olszewski (red.). Doktryny i ruchy współczesnego ekstremizmu politycznego (s. 13–36). Lublin.
- Tomaszewski P. (2012). Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa – rozważania w kontekście Polski. *Historia i Polityka*, nr 7 (14), s. 47–57.
- Wimmer R.D., Dominick J.D. (2008). Mass media. Metody badań. Kraków.

STRESZCZENIE

Artykuł ukazuje spektrum możliwości, jakie daje stosowanie monitoringu mediów w naukach politycznych i w praktyce badań społecznych, dotyczących uwarunkowań zjawiska ekstremizmu politycznego. Autor przedstawia związki pomiędzy oddziaływaniem mediów masowych a zjawiskiem ekstremizmu politycznego w ujęciu teoretycznym. Autor przedstawia również studium przypadku – projekt badawczy realizowany w Księstwie Liechtensteinu, dotyczący monitorowania zjawiska ekstremizmu politycznego. Liechtenstein nie jest krajem w szczególności zagrożonym zjawiskami ekstremizmu, głównie z uwagi na swoją wielkość (państwo należy do grupy karłowatych podmiotów geopolitycznych), jak i ścisłe związki z równie stabilnym w tym zakresie państwem, jakim jest Konfederacja Szwajcarska. Tym niemniej prezentowany projekt badawczy jest realizowany i rozwijany od kilku lat, zaś jego formuła może znaleźć zastosowanie również w praktyce innych krajów. Zastosowane metody badawcze ograniczają się do analizy piśmiennictwa w odniesieniu do literatury dotyczącej ekstremizmu politycznego oraz *desk research* w celu prezentacji studium przypadku.

Słowa kluczowe: monitoring mediów, ekstremizm polityczny, Księstwo Liechtensteinu, media masowe, prasa